

MASKE

OČETOVA POSMRтна — JUŠ KOZAK

I

Na Šmartinski cesti sem srečaval vsak večer peščico životnih deklet in postarnih delavcev, ki so zapuščali tačas tovarno za klej, kjer so si služili suhi kruh. Bila je velika skrb za delo in življenje.

Delavci so odhajali v Zeleno jamo in šentpetersko predmestje, jaz med široke njive Ljubljanskega polja, kamor je hotela noga. Poletna suša je zadržala rast na polju, da je znova ozelenelo v jeseni. Ljudje so živeli do noči na njivah. Usmiljene sestre iz bolnice so na razsežnem travniku spravljale otavo. Perutnice belih klobukov so frfotale med hlapci in deklami pod visoko naloženimi vozovi. Kadar sem se ustavil na ozarah med zeljniki, mi je prinašal večerni dih glasove Posavcev naproti.

Večkrat sem krenil s Savske ceste in mimogrede zavil na pokopališče. Zlati odsev je ugašal nad triglavskimi vrhovi, ko sem hodil med grobovi. Ob nekaterih so se sklanjali zakesneli ljudje, ki žive najbrže le še od spominov in prilivajo vsak večer jesenskemu cvetju.

Ustavil sem se pred zeleno rušo, pod katero leži očetovo truplo. Nad vzglavjem stoje granitna vrata: dva visoka, sirovo obklesana podboja držita prečni kamen z vdolbenim imenom. Med podboji visi na kovanem križu Izveličar. Mojster mu je dal izraz dopolnjenega trpljenja. Še v mraku blešči zlati božji sij nad trnjevo krono, nad glavo, krvavečo za vse, ki gniijejo v zemlji in so z Njegovo vero prestopili zadnja vrata.

Zakaj me je s polja mamilo semkaj, zakaj sem se ustavljal na očetovem grobu, niti sam ne vem. Iz ljubezni, mislim, da ne. Bil sem mu tuj in pogled med nama hladen, odkar sem živel. Ko so ga zagrebli, sem se zavedel, kako malo sem ga poznal. Kdo je bil? Kaj je čutil, ko se je v smrtnih krčih poslavljal in so umirajoče oči poslednjič obvisle na nas? Vprašanje me je osupnilo. Odnosaje med ljudmi je treba zelo hladno premisliti. Nikoli ne bi mogel trditi, da je sin poznal notranjega očeta. Toda v negibni tišini med grobovi, nad katerimi je bilo razpeto visoko nebo, pred obličjem smrti, pred nerazrešljivo uganko človeških prs, so se pričeli pogovori s svetom, s seboj in z njimi, ki so otrpnili.

Po očetovem pogrebu me je nekaj dni preganjala nesmiselna prikazen. Ko smo ga zapustili in je pogovor zgoraj utihnil, sem ga videl, kako je razklenil roke, odprl oči in odmaknil pokrov, da bi skozi prst prisluškoval prešumom v zemlji. Iz te prikazni se je rodila prevara, da je bolj živ kakor prej med nami.

Kakor da ga gledam. Nad globoko vdrtimi očmi so se stisnile trepalnice za zadnji premislek. Brada, ki je ni imel v mrtvaški postelji, je obrasla spredaj še vedno zalita lica. Karkoli čuje, ne izpremeni se mu izraz obličja. Koliko let še, da se sesuje ogrodje močnega telesa in bo ležala kost poleg kosti? Kdaj bodo najbolj sladkosnedni črvi, ki si poiščejo možgane, izvotlili lobanjo in se bo šum zemlje pretakal skozi koščene dupline?

Nekoč položi grobar, ki bo kopal grob za nas in vnuke, lobanjo k novi krsti. Tako se nabirajo za mestom in za vasmi kosti v zemlji.

Ob trepetu uvelega lista, ki ga je večerna sapa sprostila z breze, rastoče na očetovem grobu, sem nenadno zopet občutil, kako me je pričela zalezovati smrtna slutnja. V štiridesetem letu napade človeka velika osamelost, v njenih globinah se prikaže smrt — neizbežen in popoln konec. Zjutraj spreleti človeka strah, da mu bo dan prekratek; preden zaspi, ga marsikdaj obide, kakor da je že zdrknil onstran.

Strmel sem v zemljo, v grobu se ni premaknila nobena kost.

II

Če bi se oče prebudil, bi bila prva beseda: kakšen cviček točijo doma? Otresel bi se prsti in krenil čez polje. Potem ne bi črhnul besede, tudi ne vprašal, kdo zida tu, kdo zida tam? Ne bi se domislil, da mu je obleka preperela in se mu skozi vidi. Kakor mesečni bi z naprej uprtimi očmi našel pot do doma in stopil v klet. Pod oboki bi oživel, se začudeno oziral, ker bi se več ne spoznal.

Dokler je živel, je iz previdnosti kupoval sproti, zdaj počivajo na legah trebušasti sodi.

Rajhenburška črnina je temnejša od strjene krvi. Kaplja iz Gadove peči, s Klevevža, od Krškega in z Bizeljskega je skrbno pretočena in dobro vležana. Kdor jo ljubi, prihaja s posebnim veseljem v klet in jo pokuša od soda do soda. Oče bi seveda prigovarjal, da taka zaloga ni potrebna. „Pa je. Gospodarski boj je oster in ljudje pijejo bolj ko kedaj.“

Ko bi se razgledal, bi stopil k sodu in si natočil rdečega, ki se peni in dela tek. Kupica bi se orosila, držal bi jo proti luči in z večjim očesom sodil žlahtni sok. Potem bi zvrnil na hitro, kakor je bil vajen piti. Z zadovoljnim nasmeškom bi preizkusil še belo vino in se zopet vrnil k rdečemu. Komaj bi si ugasil žejo od poletne suše v zemlji.

Tako bi stala v obokani kleti, on s kupico v prstenih rokah. Tedaj bi se domislil živih dni in bi pritajeno izpraševal: „Kdo sedi zgoraj?“

Ob tej uri je hodil po krčmi in z vnemo stregel gostom. Kogar je spoštoval, mu je natakalo vino s pobožnostjo, kakor da vrši duhovno službo. Kdor pa ni hvalil vina, mu je ves večer obračal hrbet in ga ni več videl. Zadnje leto, ko je že vedel za smrt, je živel le še od vina in hvale, pa bodisi lizunove. Kaj bi s tem, mi vsi bolehamo na poželjivi častihlepnosti.

Pri peči je stala miza za korarje, ki je slovela, dokler je prihajal med nje prejšnji župan Tavčar. Zanj je bil stol že popoldne prislonjen. Oče ga ni nikomur prepustil, tudi če bi župan ne bil prišel. Tavčar je bil vaje ukazovati in je imel izbrušeno oko za človeka. To je bil dar fantazije, ki se je dobro spajala s kmetiško razsodnostjo. Bil je premočrten, ne zviti, korarji so radi poslušali zbadljivo besedo, kadar se je rogal svojim in njihovim človeškim slabostim. Podedoval je trmoglavost mogočnosti gorenjskega kmeta, ki si hvalo in slavo sam odmeri in se mu ne zdi vredno pri mizi nastavljeni ušes. Oče je bil veren pripadnik njegove politične stranke, tako zvest, da je sovražil, kar je Tavčar sovražil, in ni videl madeža, kjer je ta dejal, da ga ni. Ostal mu je vdan do smrti.

Tisti večer, ko je Tavčar odstavil izpito čašo in ob slovesu zaupal očetu, da pojde na Visoko umirat, se je vrnil oče z rosnimi očmi iz kleti. Prinesel je belega, natočil vsem korarjem po vrsti in pustil še polno kupico na mizi. „Zanj“, je dejal s hripavim glasom. Vsi so vedeli, komu je namenjena. Potem so pili, pritikali hvalo k hvali, kakor se spodobi na sedmini. Na pragu novega dne je uprl oče srepi pogled v strop in ves ginjen modroval: „Počasi se zvrstimo, ne najdemo se več na svetu.“ S Tavčarjem je omahnila samozavestna, simbolna glava malomeščanskega liberalizma.

„Pri peči sede še vedno korarji. Ohranili so ime za spomin. Med njimi poseda novi župan, ki rad napelje besedo na svojo hvalo. Razvnet hvali z učenim okusom dobro kapljo, kakor so vsi župani radi pili tvoje dobro vino.“

Vendar je čas ves drug. Beseduje se o veliki krizi, o veselju, katero uživa vsak nad sabo; premleva se politika, mála, ki preskrbuje človeka, in velika, ki ga duši; toda ljudje govore nekam v temo. Po mrličih zaudarja. Rak razjeda telesa naprej, in kdor ima samo žolčne kamne, je še vesel. Mi sedimo vsak zase in pijemo molče, ker naše politično pričanje je samo še upor.“

Oče bi si z dolgim požirkom črnine poplaknil grlo in bi me kakor vedno poslušal z nezaupljivim pogledom.